

інсценуванні розвивається та вдосконалюється зв'язне мовлення дітей, особливо дітей із порушеннями мовлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Здійснивши огляд наукових праць присвячених дослідженню застосування казкотерапії в корекційній роботі із дошкільниками з порушеннями мовлення, можемо стверджувати, що вона використовується для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей. Казка розвиває всі компоненти мови, фонематичне сприйняття, допомагає вдосконалювати складові структури слова та зв'язних висловлювань. Також допомагає формувати повноцінну звукову сторону мовлення; розвиває пізнавальні психічні процеси; просодичну сторону мовлення; вдосконалює вміння передавати образи через міміку, жести і рухи.

В подальшому ми ставимо завдання на практиці дослідити особливості соціалізації дітей із мовленнєвими порушеннями та розробити психокорекційну програму з подолання дезадаптації дітей означеної категорії із застосуванням казкотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Быстрова Г. А. Логосказки / Г. А. Быстрова, З. А. Сизова, Т. А. Шуйская. – СПб. : КАРО, 2001. – 128 с.
2. Вачков И. В. Сказка в работе психолога: определение и типология / И. В. Вачков // Психология воспитания. – 2010. – № 2(25). – С. 80 – 86.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – Изд. 5, испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 310 с.
5. Левина Р. Е. Нарушение речи и письма у детей [Текст]: избр. тр. / Ред.-сост. Г. В. Чиркина, П. Б. Шошин. – М. : Аркти, 2005. – 221 с.
6. Логопедия / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова; под. ред. Л. С. Волковой. – М. : Просвещение, 1989. – 528 с.
7. Фромм Э. Душа человека. / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
8. Шорохова О. А. Играем в сказку: Сказкотерапия и занятия по развитию связной речи дошкольников / О. А. Шорохова. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 208 с.

УДК 376-056.264-

053.4:[159.9.072.42:159.923.2]

Т.Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Т.О. Підлужна

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

У статті розглядаються особливості самооцінки старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня. Висвітлено результати проведеного емпіричного дослідження.

В статье рассматриваются особенности самооценки старших дошкольников с общим недоразвитием речи ІІІ уровня. Представлены результаты проведенного эмпирического исследования.

The article deals with the peculiarities of self-esteem of older preschool children with general underdevelopment of speech of the ІІІ level. The results of the empirical research are described.

Ключові слова: самооцінка, старший дошкільний вік, загальне недорозвинення мовлення, адекватна самооцінка, неадекватна самооцінка.

Ключевые слова: самооценка, старший дошкольный возраст, общее недоразвитие речи, адекватная самооценка, неадекватная самооценка.

Keywords: self-esteem, senior preschool age, general underdevelopment of speech, adequate self-esteem, inadequate self-esteem.

Постановка проблеми. Старший дошкільний вік – початковий період усвідомлення дитиною себе, своїх мотивів і потреб у світі людських відносин. Саме у цей період мовленнєва діяльність стає тією сферою дійсності, яка акумулює самооцінні функції дитини. У процесі мовленнєвої діяльності засвоюються форми, види і критерії оцінювання, в індивідуальному досвіді відбувається їх апробація та наповнення особистісним змістом.

Наявність загального недорозвинення мовлення (ЗНМ) зазвичай впливає на порушення уявлень дитини про себе; недостатність особистісного розвитку; нездатність адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у соціальному середовищі; недостатню критичність до оцінки власних здібностей; труднощі соціальної адаптації. Тому однією з найбільш значних і актуальних проблем сьогодення, зважаючи на велику кількість дошкільників із порушеннями мовлення, можна вважати проблему становлення їх самооцінки. Адже вплив загального недорозвинення мовлення на становлення самооцінки старших дошкільників є ще недостатньо вивченим питанням у галузі спеціальної психології та логопедії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення становлення особистості дітей з мовленнєвими порушеннями сьогодні займаються: С. М. Валявко, Н. В. Жук, В. О. Калягін, С. Ю. Конопляста, Г. І. Меднікова, Т. С. Овчиннікова, К. Є. Панасенко, Ю. Ю. Руденко. Серед досліджень особливостей самооцінки старших дошкільників із ЗНМ можна виокремити праці наступних вчених: К. Ю. Бугакової, О. В. Горбунової, О. А. Денисової, О. В. Кирилової, Л. А. Сирвачевої, М. А. Шацької.

Мета статті – вивчення особливостей самооцінки дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня за допомогою експериментальних методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи процес становлення самооцінки дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення, науковці зазначають, що дане мовленнєве порушення негативно впливає на становлення самооцінки та на особистість дитини загалом [5, 6, 7].

Вчена М. А. Шацька відзначає наступні психологічні особливості дітей із ЗНМ: замкнутість, нерішучість, боязкість, обмежена контактність, повільне включення у ситуацію спілкування, невміння підтримувати бесіду [7, с. 451-459]. А такі особливості є характерними проявами заниженої самооцінки особистості.

Діти цієї категорії виявляються ізольованими від інших дітей групи, не

беруть участі у іграх, загальних заходах, вказує Т. Д. Тропініна [6, с. 89-93]. Це призводить до поглиблення порушень в емоційно-вольовій сфері, породжує тривожність, очікування і прогнозування внутрішніх переживань, знижує самооцінку, у подальшому призводить до відхилень в розвитку гармонійної особистості.

Дослідники Л. А. Сирвачева та Н. В. Степанець наголошують, що порушення всіх компонентів мовленнєвої системи, які виникають при ЗНМ, негативно впливають на особистісний розвиток дошкільників, їх самосвідомість і самооцінку [5, с. 81-83]. За результатами проведеного дослідження науковців, діти дошкільного віку із ЗНМ III рівня мають недостатній рівень сформованості Я-образу, що потребує значної уваги спеціалістів.

За даними дослідження О. В. Горбунової та С. К. Хаїдова, діти із ЗНМ мають порушений розвиток психічних процесів, на фоні якого у них формується неадекватна самооцінка, як складова самопізнання [2, с. 83-86]. У старших дошкільників в уявленні про себе включається відображення своїх якостей, властивостей, можливостей. Порівнюючи свої якості з якостями однолітків дитина розуміє свої недоліки. У зв'язку з цим у більшості дошкільників із ЗНМ присутня невпевненість у собі, замкнутість, непосидючість, знижується мотивація до діяльності та спілкування, спостерігаються труднощі під час спілкування і встановлення контактів з однолітками, збільшується кількість конфліктів, спостерігається нездатність виконувати дії для досягнення поставленої мети, вони уникають виконання доручень, що потребують зосередження, вольових зусиль та нездатні до подолання труднощів.

К. Ю. Бугакова, аналізуючи перехід від одного рівня мовлення до іншого, відмічає, що проводячи корекційний вплив з подолання ЗНМ, необхідним є комплексний вплив на мовленнєву і психічну складову особистості [1, с. 13-16]. Адже вони є нерозривними, взаємозалежними компонентами, що забезпечують розвиток повноцінної особистості дошкільника.

З метою вивчення самооцінки дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня нами було здійснене експериментальне дослідження на базі закладів дошкільної освіти ясла – садок № 39 «Теремок» та ясла – садок № 2 «Ясочка» міста Суми, у групах компенсуючого типу. Загальна кількість досліджуваних дітей складала 18 осіб старшої групи із ЗНМ III рівня. Для дослідження самооцінки ми використали метод наукового спостереження і тестування за наступними методиками: «Сходинки» В. Г. Щур; «Який Я?» Р. С. Немова, «Визначення емоційної самооцінки» А. В. Захарової [3, 4].

Метод наукового спостереження полягав у здійсненні спостереження за задалегідь розробленою схемою. Ми фіксували поведінкові параметри, що свідчили про адекватну чи неадекватну самооцінку дитини. За результатами наукового спостереження, ми виявили певні поведінкові прояви характерні для старших дошкільників із ЗНМ III рівня, що мають адекватну та неадекватну самооцінку, отримані дані представлені в Таблиці 1.

Можемо відзначити, що за поведінковими проявами адекватну самооцінку мають 7 осіб (39%). Ці діти поведуться активно, приймають участь у

всіх іграх і завданнях, впевнені в собі, своїх здібностях, наполегливі у досягненні поставленої мети, переважно в іграх беруть ініціативу на себе, здатні ділитися іграшками, поступаються, якщо неправі. Неадекватну самооцінку мають 11 осіб (61%), вони сором'язливі, боязкі, мають низьку активність, байдужі до навколишньої дійсності, часто сваряться та ображаються на інших.

Під час дослідження за допомогою методики В. Г. Щур «Сходинки», спрямованої на дослідження самооцінки дітей старшого дошкільного віку, нами отримані наступні результати: більшість досліджуваних 11 осіб (61%) мають занижений рівень самооцінки, 5 дітей (28%) – завищений рівень, у 2 дітей (11%) адекватний рівень самооцінки.

Проаналізувавши дані отримані під час проведення методики Р. С. Немова «Який Я?», що призначена для виявлення рівня самооцінки дітей дошкільного віку, можемо зазначити: у досліджуваній групі дошкільнят за даною методикою дуже високий рівень самооцінки простежується у 2 осіб (11%), високий рівень – у 3 осіб (17%), середній рівень – у 3 осіб (17%), низький рівень – у 8 осіб (44%), дуже низький рівень – у 2 осіб (11%).

Таблиця 1.

Результати наукового спостереження за поведінковими проявами старших дошкільників із ЗНМ III рівня, які мають адекватну та неадекватну самооцінку

	Поведінкові прояви	Віталій Б.	Максим Б.	Богдан В.	Євген В.	Назар Г.	Настя Д.	Кирило З.	Ірина З.	Ярослав К.	Нікіта М.	Оля М.	Діма О.	Денис П.	Орина П.	Домініка Т.	Настя Т.	Ярослав Ш.	Кирил Ш.
Неадекватна самооцінка	Агресивність							+											
	Байдужість		+				+	+									+		
	Боязкість		+	+				+	+										+
	Замкнутість	+		+						+							+		+
	Невпевненість	+				+	+		+					+		+			+
	Низька активність	+		+		+				+				+		+	+		+
	Пихатість					+									+				+
	Підкреслення своїх переваг					+			+				+	+					+
	Образливість		+		+				+				+			+		+	+
	Сором'язливість	+		+				+							+				
	Тривожність		+			+				+						+			+
Адекватна самооцінка	Активність				+			+			+	+	+		+				
	Впевненість										+		+		+			+	
	Вміння ділитися	+							+		+		+						
	Здатність сприймати критику												+						
	Ініціативність											+	+						
Наполегли-вість											+		+				+		

Застосувавши методику «Визначення емоційної самооцінки» А. В. Захарової, що спрямована на виявлення рівня самооцінки дитини, і яка підтвердила результати попередніх методик, отримали наступні дані: 11 дітей (61%) мають занижений рівень самооцінки, завищений рівень мають 5 дітей (28%), адекватну самооцінку мають 2 особи (11%).

За одержаними результатами проведеного емпіричного дослідження особливостей самооцінки старших дошкільників із ЗНМ III рівня за трьома методиками ми бачимо, що у більшості дітей занижений рівень самооцінки – 11 осіб (61%), адекватний рівень мають 2 особи (11%), завищений рівень спостерігається у 5 осіб (28%). Зазначені результати наведено в Таблиці 2 і Рис. 1.

Таблиця 2

Результати емпіричного дослідження особливостей самооцінки старших дошкільників із ЗНМ III рівня

Рівень самооцінки	Методики дослідження рівня самооцінки старших дошкільників		
	Методика «Сходінки» В. Г. Щур	Методика «Який Я?» Р. С. Немова	Методика визначення емоційної самооцінки А. В. Захарової
Завищений	28%	28%	28%
Адекватний	11%	17%	11%
Занижений	61%	55%	61%

Діаграма 1.

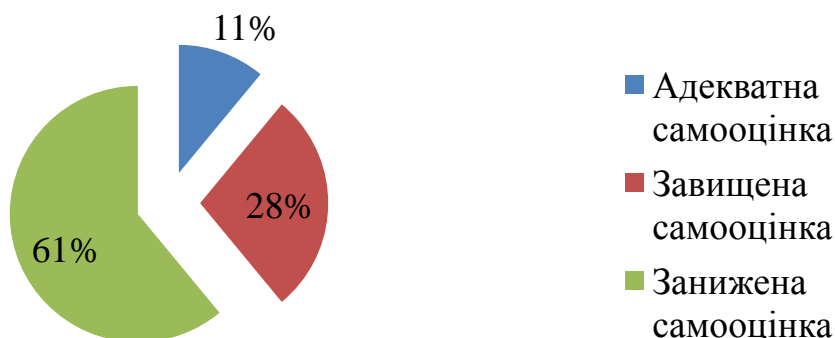

Рис. 1. Особливості самооцінки старших дошкільників із ЗНМ III рівня

Виходячи з аналізу отриманих результатів бачимо, що найбільше старших дошкільників із ЗНМ III рівня мають занижену самооцінку. Такі діти відчують невпевненість у своїх силах, труднощі під час спілкування з оточуючими, тривожність. Також їм притаманна низька активність, боязкість, байдужість, замкнутість. Обстежені із завищеним рівнем самооцінки переоцінюють свої можливості, часто проявляють агресивність. Дошкільники надто впевнені у своїх силах, не приймають думок однолітків, надто активні, підкреслюють свої пере-

ваги над оточуючими, образливі. Але ж, для дошкільників завищена самооцінка є нормативною, тому що ставлення до себе в цьому віці активно формується і більшість вчених зазначають, що дітям краще мати надто гарне ставлення до себе, ніж погане [1, 3, 7, 9]. Діти з адекватним рівнем самооцінки виявляють ініціативу, наполегливі, вони вмюють підтримувати бесіду, активно беруть участь у будь якій діяльності, вмюють легко взаємодіяти з оточуючими.

Результати проведеного тестування підкріплюються результатами наукового

спостереження, саме ті діти, що мають низький рівень самооцінки за поведінковими проявами є такими, що не вірять в свої здібності та успіх, а ті що мають адекватний та високий рівень самооцінки, в поведінці проявляють впевненість у собі, беруться за виконання, навіть, складних завдань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отримані дані проведеного нами дослідження співпадають з думкою вчених, що в більшості випадків загальне недорозвинення мовлення III рівня негативно впливає на формування гармонійної особистості старшого дошкільника. Достатня кількість досліджених нами старших дошкільників із ЗНМ III рівня – із заниженою самооцінкою (61%), звертає нашу увагу на важливість застосування корекційних заходів для формування та розвитку гармонійної особистості дитини з порушеним мовленням.

У подальшому ми ставимо завдання розробити психокорекційну програму із застосуванням методів арт-терапії з подолання неадекватної самооцінки у старших дошкільників із ЗНМ III рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугакова Е. Ю. *Взаимозависимость речевого и психического развития у детей с общим недоразвитием речи 4 – 5 лет* / Ю. Е. Бугакова // *Логопедия*. – 2012. – № 2. – С. 13 – 16.
2. Горбунова Е. В. *Особенности формирования самооценки у старших дошкольников с общим недоразвитием речи* / Е. В. Горбунова, С. К. Хаидов // *На стыке наук*. – 2018. – № 1. – С. 83 – 86.
3. Молчанова О. Н. *Самооценка: теоретические проблемы и эмпирические исследования: учебное пособие* / О. Н. Молчанова. – М. : Флинта, 2010. – 392 с.
4. Немов Р. С. *Психология. Психодиагностика* / Р. С. Немов. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 142 с.
5. Сырвачева Л. А. *Особенности психосоциального развития детей 5 лет с общим недоразвитием речи* / А. Л. Сырвачева, Н. В. Степанец // *Сибирский вестник специального образования*. – 2015. – № 2 (15). – С. 81 – 83.
6. Тропинина Т. Д. *Особенности общения и межличностных отношений детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи* / Т. Д. Тропинина // *Вестник Шадринского государственного педагогического института*. – 2013. – № 4. – С. 89 – 93.
7. Шацкая М. А. *Технология формирования коммуникативных способностей у старших дошкольников с общим недоразвитием речи* / А. М. Шацкая // *Педагогичні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. – 2014. – № 3 (37). – С. 451 – 459.